

A jó, a rossz és az aktivista

Simon Attila: Az elfeledett aktivisták. Kormánypárti magyar politika az első Csehszlovák Köztársaságban.

Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2013. 219 oldal.

Simon Attila az elmúlt években fontos, a két háború közötti csehszlovákiai magyar politizálás, társadalom történetét elemző munkák sorát írta meg. Doktori munkájából, a dél-szlovákiai telepítések szövevényes, az egyszerű mezőgazdasági kérdésemessze túlmutató históriájából írt pontos és feszes művet.¹ Ezt követte az 1938-as év történetét leíró *Egy rövid esztendő krónikája*,² majd a pozsonyi magyarok és városuk 1938–1939-es opcióit bemutató *Küzdelem a városért*.³ E sorok írásakor került a könyvesboltokba az 1938 és 1945 közötti felvidéki „magyar világot” mélységében bemutató munkája, amit a jelen ismertetés szerzője – sorozatszerkesztői érintettsége okán – nem kíván méltatni.⁴ Emellett a szerző a Selye János Egyetem tanszékvezetőjeként, illetve 2014 óta a Fórum Kisebbségkutató Intézet igazgatójaként a szlovákiai (és egyáltalán a) magyar tudományosság egyik jellegadó alakja. Simon Attila most tárgyalt kötete azonban mindezekről függetlenül is mérföldkő, nemcsak a szlovákiai magyarok történetírásában, vagy a szerző személyes pályájában, hanem a magyar kisebbségtörténet-írásban is.

Elmondom miért. A középő körülmény írható le a legkönnyebben: Simon valamennyi, könyvformában megjelent munkája közül ez a mű ötvözi legtermészetesebben a nemzetközi (elsősorban a német és természetesen a szlovák, valamint a cseh) szakirodalom hasznosítását, saját kutatási eredményeinek beemelését egy tágabb, legalábbis Prágáig, Berlinig, Münchenig terjedő tudományos diskurzusba. És úgy látom, Simon Attila összes műve közül e kötetben ér össze legharmonikusabban az egyéni vélemény, a tudományos diskurzus és az olvasáshoz elengedhetetlen könnyedség.

A szlovákiai magyar történetírásban azért nagy jelentőségű a mű, mert 1990 óta ez az első alkalom, hogy a húszas–harmincas évek szlovenszkói magyar ellenzéki pártjainak szűkebb – vagyis belső körülményeit, eszmerendszerét, a (pártpolitikai) céljaiért folytatott küzdelmeit, vagy bel- és külpolitikai pozícióharcainak –

¹ Simon Attila 2008: *Telepesek és telepesszlovákiaiak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.

² Simon Attila 2010: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.

³ Simon Attila 2011: *Küzdelem a városért. Pozsony és a pozsonyi magyarok 1938–1939-ben*. Kaligram, Pozsony.

⁴ Simon Attila 2014: *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945 – Az első bécsi döntés és következményei*. Jaffa, Budapest.

históriáját túllépő politikatörténet jelenik meg a tudományos elemzésekben. Félreértés ne essék: Angyal Béla, Szarka László, Filep Tamás Gusztáv, Popély Gyula, Bárdi Nándor könyvei és tanulmányai az Országos Keresztényszocialista Párt, a Magyar Nemzeti Párt, illetve az Egyesült Magyar Párt létrejöttéről, forduló-pontjairól, az impériumváltás hónapjairól, éveiről fontos és nélkülözhetetlen részeit voltak a historiográfiai építkezésnek. Ugyanakkor a szlovenszói magyarok szavatainak negyedét-ötödét begyűjtő aktivista politikai erők elemzése (és immár az évtizedek óta negligált kommunistáké is) nagyon kevésbé szerepelt a kutatások napirendjén, kivéve a Magyar Nemzeti Párt aktivista kísérletét 1926–27-ben.⁵ Működésük, eszméik, szervezeteik, vezető politikusaik bemutatása, elemzése Turczel Lajos 1983-as ítélete óta („kertelés nélkül meg kell mondani, hogy a csehszlovákiai magyar aktivizmus szervilis volt”) nem sokat mozdult előre.

A mostani könyv ennél fogva a magyar kisebbségtörténet-írásban is kapitális jelentőségű: elhagyni látszik azt a megközelítést, amely a két világháború közötti időszak magyar pártalakulásait, társadalmi mozgásait a magyar ellenzéki pártok működését elemezve, és némiképp talán a mára kacsintva értelmezte. Új típusú megközelítésekre már voltak biztató jelek: ilyen Hornyák Árpád tanulmánya Szántó Gáborról és cikke Linder Béláról.⁶ A romániai magyar aktivizmus (Kiss Géza, Maurer Béla, Fényes Samu, vagy az *Új Világ* köre) feldolgozása épp csak megkezdődött.⁷ Ismét csak, ne essék félreértés: ezek az írások, vagy Simon Attila könyve és ennek előtanulmányai sem a felmentés szándékával születtek, hogy egyfajta kisebbségi reálpolitika visszavetítéseként értelmezzék a húszas–harmincas éveket. A szerző pontosan látja szereplőinek választásaiban a buktatókat, a morális és politikai problémákat. Műve első monografikus összefoglalása egy nagy és sokáig elhanyagolt témának, így tehát fontos lépés a teljes kép kialakítása felé. Olyan historiográfiai váltás, amely nem újszerű megközelítése, diskurzusformája miatt marad majd fenn a történeti emlékezetben, hanem mert egy hagyományos politikatörténeti beszédmódból bátor és friss kérdésfeltevésével lép

⁵ Aktivizmus alatt értve a magyar (német stb.) pártok részvételét a kormányzati hatalomban és/vagy a prágai kormánypolitika iránti lojalitást. A Magyar Nemzeti Párt kísérletéről lásd Angyal Béla 2003: A „magyarországi” és a „magyar” politika vitája a Felvidéken. A Magyar Nemzeti Párt „reálpolitikája” az 1920-as évek közepén. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi értékek viszonyrendszere Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 127–141; Szarka László 2006: Integráció és együttműködés a kisebbségpolitikában. Magyar aktivista kísérlet Csehszlovákiában. In: Bárdi Nándor – Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 23–39.

⁶ Hornyák Árpád 2010: Szántó Gábor és a jugoszláviai magyar hűségmozgalom. In: Hornyák Árpád: *Találkozások – ütközések*. Bocz Nyomdaipari Kft., Pécs, 74–86; Hornyák Árpád 2005: „Nem akarok több katonát látni”: Linder Béla – Egy politikai kalandor portréja. *Rubicon* (16) 9. 28–31.

⁷ Tóth, Szilárd 2012: Hungarian Elites in the Romanian Parliament during the Interwar Period. In: Radu, Sorin – Maner, Hans-Christian (eds): *Parliamentarism and Political Structures in East-Central and Southeastern Europe in the Interwar Period*. “Lucian Blaga” University of Sibiu Publishing House, Sibiu, 191–194; Bárdi Nándor 2013: *Otthon és haza*. University of Jyväskylä, Jyväskylä–Pécs, 482.

ki. Ezek a kérdések roppant egyszerűek: kik voltak ők és mit akartak? Hogyan képzelték el a magyarság helyét az első csehszlovák köztársaságban? Mit gondoltak a földreformról, az iskolahelyzetről, a rendezetlen jogi és pénzügyi kérdésekről? Hogyan illesztették a maguk politikai nézeteit a regnáló köztársasági pártok, a Pětka⁸ eszmevilágához? A mű részletes és becsületes feldolgozása egy olyan témának, amelyet sokáig hanyagolt a magyar és a szlovák történettudomány. Az elfeledett/elfelejtett jelző könyvcímben, újságcikk élén általában olyan témát pántlikáz fel, ami valójában érdektelen: ebben a műben azonban valóban a hiány jogos jelzésére szolgál.

Könyve első fejezetében Simon az államfordulat rövid ismertetését adja és részletesen bemutatja a csehszlovákiai német aktivizmus értelmezéseit az eddigi szakirodalom tükrében. Ebből az tűnik ki, hogy a cseh- és morvaországi német szociáldemokraták, liberálisok, keresztényszocialisták, agrárpártiak a kezdeti elutasítás után, főleg az 1923-as községi választások után közeledtek a prágai kormányhoz, ám az autonómiához való ragaszkodásuk és az ország föderalizációjának követelése jó darabig gátja volt a kormányzati részvételüknek, amelyre először csak 1926 októberében került sor. A húszas évek második fele a szudétanémet aktivizmus aranykora: e pártok rendszeresen megkapták a német szavazatok több mint kétharmadát és a prágai kormányoknak egészen 1938-ig mindig voltak német miniszterei. A harmincas években azonban a világválság okozta feszültségeknek, a nemzetiszocializmus felemelkedésének, a szudétanémet párt erősödésének és a csehszlovák politikai élet belső feszültségeinek köszönhetően a német aktivizmus társadalmi támogatottsága folyamatosan olvadt, míg 1938-ban már csak a németajkú polgárok körülbelül egyhatodának a szavazataira számíthatott. Tegyük hozzá: a magyar aktivizmus sohasem jutott el az autonómia vagy a föderalizálás követeléséig. A magyar aktivizmus 1923-as születése – ezt Simon a kezdetben Csánki Aladár vezette Köztársasági Magyar Kisgazdák és Földművesek Szövetségének alapításához köti – egyértelműen az új helyzetre és azon belül is a földreformra született válasz. Míg a vezetők sokszor politikai vagy anyagi előnyt reméltek, a többi résztvevő általában a dél-szlovákiai régióban kiosztott földekből akart részesülni, esetleg megtévesztette őket a mindenkori aktivista politikusok által bőségesen adagolt függetlenségi propaganda. A Csánki felett hamarosan győzedelmeskedő Csomor István gazdálkodó egészen 1938-ig a magyar aktivista politika központi alakja maradt – a csehszlovák agrárpárt által a párt vezetésébe delegált ellenőrök felügyelete mellett. Simon érzékenyen és az utóéletre figyelve bontja ki Csomor életpályáját, felidézve 1938, sőt, 1945 utáni sorsát is. És a történész gondot fordított arra, hogy a család emlékezetét is beépítse kötetébe. A nagykálnai parasztgazda élete nem mutat ugyan nagy formátumú politikust, és bizonyítható anyagi előnye is származott a hatalommal való kooperációból, de a szerzőben van annyi érzékenység, hogy láttassa a pálya

⁸ A két világháború közötti csehszlovákiai politika félhivatalos, öt centralista pártból álló intéző bizottsága, amelynek tagja volt az agrárpárt, a szociáldemokraták, a nemzeti demokraták, a Beneš-féle nemzeti szocialisták és a néppárt.

összetettségét és felmutassa a kompromisszum és a megalkuvás közti választóvonalat. Ugyanakkor Csomor pártja (és a többi aktivista erő) sem volt képes magát önálló politikai erőként artikulálni, képviselői mindig nagy centralista pártok farvizén, pótképviselőként vagy jutalomként jutottak be a prágai parlamentbe.

A kilenc fejezetre bontott könyv oldalain a szerző meggyőzően bizonyítja, hogy valamennyi szlovenszkói magyar politikai erő gondolkodásában jelen volt a Prágával való kiegyezés és az aktivista szerepvállalás lehetősége. Nemcsak a magyar szociáldemokrácia Schulcz Ignác vezette vonulata állt készen erre, hanem a magyar keresztényszocialisták Lelley Jenő nevével jellemezhető szárnya is. Szentiványi József és társai nemzeti párti kísérletének is voltak aktivista utóhangjai a Mohácsy-féle kisgazdapárt képében. Fontos látni ezekben az esetekben a szlovenszkói magyar politika regionális különbségeit: van ahol egy személy (Lelley) befolyása jeleníti meg a „nyugat-szlovenszkói” irányt, míg a szociáldemokraták pozsonyi és kassai ága közti gyakori véleménykülönbség már stratégiai eltéréseket mutat. Ezen aktivista kísérletek többsége azonban a húszas évekre esett. A harmincas évek „neoaktivizmusként” definiált mozgásai nagyjából ugyanazokat a személyiségeket hozták előtérbe, akik egyszer már sikertelenül próbálkoztak a magyar közösség megszólításával. Ellentétben a szudétánémet közélettel, nem bukkant fel új aktivista politikusnemzedék a szlovenszkói magyarság körében. Azok, akik ezt a szerepet betölthették volna a kommunista párt környékén kötöttek ki, illetve a népszolgálat mentén visszataláltak a jobboldalhoz (sarlósok), esetleg nem is vonzotta őket a baloldali politizálás (Prohászka-körök). Ennek az új generációnak Prága nem volt és nem is lehetett alternatíva. Az 1938-as községi választásokra az aktivista szavazótábor tovább csökkent és az Egyesült Magyar Párt hegemon szerepre tett szert, ugyanakkor új szavazói többsége érdekes módon nem feltétlenül a magyar aktivisták táborából érkezett: a kommunisták magyar szavazóinak mintegy fele a magyar ellenzékre adta le voksát, míg a magyar szociáldemokraták számos településen még javítottak is korábbi eredményükön. Simon becslései szerint a szavazatok mintegy 10%-ának elnyerésével a (cseh)szlovákiai magyar aktivizmus még az állam összeomlásának évében is életképes politikai alternatíva maradt. Ez a relatív siker azonban súlyos politikai kudarcot rejtett: az aktivista tábor oly mértékben nem érzékelte a Csehszlovákiában zajló eseményeket, ami a korban is megdöbbentő volt. Miközben maga Edvard Beneš is elfogadta a szudétánémetek autonómiáját, a magyar szociáldemokraták a válás megoldásával megbízott Runciman lordhoz olyan memorandumot juttattak el 1938 szeptemberében, amely még mindig ellezte a nemzetiségi alapú autonómiát – megfelelve ezzel pártvezérük, Iván Dérer merev álláspontjának.

Tekintettel szervezeti gyengeségére, az aktivista tábor összetartásában döntő szerepe volt a sajtónak és a fű alatt a prágai kormányzat által is támogatott különböző lapoknak. Simon részletesen elemzi a *Reggel*, a Zay Károly-féle *A Nap*, Csomorék *Népújsága* majd *Földművese*, a hetilapként megjelenő *Csehszlovákiai Magyar Népszava*, és főleg Dzurányi László *Magyar Újságja* szerkesztőségi

politikáját, irányvonalát és a hirtelen megszűnések, névváltozások és polémiák hátterét. Bár egyik lap sem tudta színvonalban, népszerűségben megközelíteni a korszak vezető ellenzéki orgánumát, a *Prágai Magyar Hírlapot*, ehhez legközelebb az épp e laptól elpártoló, tehetséges Dzurányi László újságja járt. Simon, miközben látja hőse allűrjeit, intellektuális gátlástalanságát és erkölcsileg problematikus megnyilvánulásait, érezhetően nem tud megtagadni tőle bizonyos rokonszenvet. A róla adott részletes életpálya-ismertetés a könyv egyik legjobb része. Több ilyen értelmiségi portré is elfért volna a kötetben, hogy az aktivista politika melletti kiállás személyes életstratégiákon keresztül is értelmezhetővé váljék. A politikusok pályáját bemutató utolsó fejezet hasonló szellemi izgalmaival (bár kevesebb konkrétummal) szolgál: az utak széttartanak (a londoni csehszlovák emigrációtól az internálótáboron át Auschwitzig vezettek), de annyi bizonyos, hogy az aktivista szerepvállalás a szereplők többségének legalábbis mellesztetséget vagy éppen üldöztetést hozott a későbbiekben.

Simon Attila – mint az záró soraiból is kiderül – úgy látja, hogy „a csehszlovák pártok közvetlen befolyásától magát távol tartani tudó és a szlovákiai magyar közösség érdekeit a kormányzati célkitűzések elé soroló önmegvalósító aktivista magyar politika hiánya a szlovenszkói magyar politika egészének nagy adóssága és vesztesége volt” (187) – azaz könyve egy félresiklott, de mégiscsak létező opció története. E munka az elmúlt másfél-két év magyar történelmi könyvterméséből az öt legfontosabb közé tartozik – a témát rossz irányba terelné, ha megnevezném a másik négyet. *Az elfeledett aktivisták* kiadásával a magyar kisebbségi közösségek történetírása egy korszak végéhez – és egy új éra kezdetéhez – ért. Nem a sokszor félreértelmezett fordulat („a történelem az élet tanítómestere”) mentén szövi újra a kisebbségi politikai akaratképzés történetét, hanem a partikularitásra való figyelés mentén jut el a teljes képhez. Nem a mára akar példát hozni, hanem a múlt politikatörténeti totalitására törekszik. Nem akarja megfeleltetni Schulcz Ignácot, Csomor Istvánt, Csánki Aladárt valamely mai politikusnak, hanem a korszakban is létező alternatívák bemutatására törekszik, a kisebbségi reálpolitika kudarcát firtatja. Historiográfiai jelentősége ebben áll, és bizonyos értelemben ezért fájó kissé az a reflexióhiány, amely körülveszi.

Ablonczy Balázs